

Рябокін Н. О.

Полтавський інститут економіки і права

Пашико С. В.

Полтавський інститут економіки і права

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Стаття присвячена аналізу особливостей і складнощів перекладу військової термінології, що є важливою темою в умовах глобалізації та міжнародних військових взаємодій. Вивчено ключові аспекти перекладу, зокрема термінологічну насиченість текстів, багатозначність термінів, їх емоційно-експресивне забарвлення та культурні відмінності. Автори зазначають важливість точності та адекватності перекладу, оскільки помилки можуть призвести до серйозних непорозумінь у військових операціях або миротворчих місіях.

Окрема увага приділена специфічним методам перекладу, таким як лексичний еквівалент та принципам адекватності і еквівалентності. Визначено дві вимоги, якими повинен володіти адекватний переклад: точність, тобто правильне передання інформації з оригінального тексту, документа або висловлювання, і повнота, тобто заборона навмисних або випадкових опущень.

Стаття підкреслює важливість розуміння культурних, мовних і технічних особливостей, що необхідні для досягнення точності та ефективної комунікації в міжнародних військових справах.

Було з'ясовано, що військова термінологія охоплює широкий спектр спеціалізованих понять, що стосуються стратегії, тактики, техніки, озброєння, військових операцій та логістики, і має свою специфіку, що значно ускладнює процес її перекладу. Також військові терміни характеризуються високою частотністю вживання, полісемантичністю (багатозначністю), наявністю аббревіатур та скорочень, а також залежністю від контексту.

Зроблено висновок, що перекладачі повинні володіти не тільки лексичними знаннями, а й специфічними технічними та тактичними аспектами, щоб адекватно передати терміни, які можуть бути невідомі для широкої аудиторії. Врахування цих факторів робить тему специфіки перекладу військової термінології надзвичайно важливою для розвитку лінгвістики, спеціалізованих перекладів і міжнародної комунікації в умовах сучасних викликів і глобальних змін.

Ключові слова: військова термінологія, переклад, адекватність, еквівалентність, стратегії перекладу, лексичні трансформації, граматичні трансформації.

Постановка проблеми. Переклад військової термінології є важливою та надзвичайно актуальною темою в сучасному контексті глобалізації та міжнародних відносин. У світі, де військова діяльність часто має міжнародний характер, точний і коректний переклад термінів, пов'язаних із військовими діями, є критично важливим для забезпечення ефективного взаєморозуміння між державами, міжнародними організаціями та збройними силами різних країн. Військова термінологія, яка охоплює широкий спектр спеціалізованих понять, що стосуються стратегії, техніки, тактики, озброєння, військових операцій та логістики, має свою специфіку, що значно ускладнює процес її перекладу.

Актуальність цієї теми зумовлена не лише високими вимогами до точності перекладу в галузі

військової сфери, але й необхідністю врахування культурних, історичних та мовних особливостей. Невірно перекладені терміни можуть призвести до серйозних непорозумінь або навіть до негативних наслідків у міжнародних взаємодіях, що стосуються безпеки та оборони.

Особливо важливою є роль професійних перекладачів у військових контекстах, адже точність у передачі значень може впливати на ефективність комунікації під час миротворчих місій, міжнародних військових операцій, а також у навчальних і тренувальних процесах. Перекладачі повинні володіти не тільки лексичними знаннями, а й специфічними технічними та тактичними аспектами, щоб мати можливість адекватно передати терміни, які можуть бути невідомі для широкої аудиторії.

Урахування цих факторів робить тему специфіки перекладу військової термінології надзвичайно важливою для розвитку лінгвістики, спеціалізованих перекладів і міжнародної комунікації в умовах сучасних викликів і глобальних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження в галузі перекладу військової термінології підтверджують важливість цієї теми в умовах глобалізації та міжнародної взаємодії. Зокрема, дослідники: В.В. Балабін, І.В. Корунець, О. Круглій, Н.О. Рябокінь, С.В. Пашко, А.В. Сітко та ін., зосереджуються на кількох ключових аспектах цієї сфери, таких як точність термінів, вплив культурних та мовних особливостей, а також новітні технології в галузі машинного перекладу та їх застосування у військовому контексті [1; 2; 3; 4; 6].

Постановка завдання. Метою статті є вивчення особливостей та складнощів перекладу військової термінології, а також визначення основних принципів і методів, які використовуються для забезпечення точності і адекватності перекладу в умовах міжнародних військових взаємодій.

Виклад основного матеріалу. Переклад військових термінів є складним та відповідальним завданням, оскільки від точності та адекватності перекладу може залежати успіх військової операції або виконання бойового завдання.

Переклад військових термінів має свої особливості, які необхідно враховувати для досягнення успіху. До таких особливостей належать:

Термінологічна насиченість текстів: Військові тексти містять велику кількість спеціальних термінів, що потребує від перекладача глибокого знання військової термінології.

Багатозначність термінів: Деякі військові терміни можуть мати кілька значень, що залежить від контексту. Перекладач повинен вміти розрізняти ці значення та обирати найбільш відповідний варіант перекладу.

Емоційно-експресивне забарвлення: Деякі військові терміни можуть мати емоційно-експресивне забарвлення, що необхідно враховувати при перекладі.

Культурні відмінності: Військова термінологія може відображати культурні відмінності між різними народами, що також необхідно враховувати при перекладі.

«Як правило, військова термінологія ділиться на офіційну термінологію, яка складається зі статутних термінів, а саме термінів, що позначають різноманітні поняття військової науки і зазвичай

вживаються в певній сфері військового спілкування та нестатутну (емоційно-забарвлену) термінологію, яка здебільшого використовується виключно в міжособистісному спілкуванні між військовослужбовцями або у військових фільмах і літературі, але не є прийнятою для офіційного спілкування» [5, с. 319].

Усі військові тексти та інші військові матеріали відрізняються від текстів інших категорій тим, що вони завжди сповнені спеціальної військової термінології, науково-технічних назв, сполучень, що є стійкими лише для військової категорії текстів, спеціальних позначень, скорочень, клішованих конструкцій. Відповідно до цього факту, військові тексти і матеріали характеризуються чіткою і стислою побудовою, конкретним формулюванням слів і думок, суворим поділом ідей і водночас мають бути зрозумілими реципієнту і легко сприйматися.

Відповідно до цих вимог з'явилися такі поняття як «адекватність» і «еквівалентність». Деякі перекладачі вважають, що ці поняття мають однакове значення і є взаємозамінними. Проте ці терміни мають різне значення та тісно пов'язані один з одним.

Адекватність перекладу – це термін, під яким розуміють той переклад, що є максимально наближеним до вихідного тексту і не піддається серйозним трансформаціям, під час яких може бути загублено якийсь сенс, але не на семантичному, а скоріше на комунікативному рівні. Адекватність перекладу більшою мірою орієнтована на того, кому спрямований сам переклад, тобто він має відповідати меті, яка була поставлена перед перекладачем для отримання необхідної інформації [2, с. 87].

За Н.О. Рябокінь, «еквівалентний переклад – відтворення єдності змісту і форми оригіналу засобами іншої мови. Адекватний переклад враховує і змістову, і прагматичну еквівалентність, не порушуючи при цьому ніяких норм, є точним і без усіляких неприпустимих переколювань. Повноцінність перекладу полягає в передачі для вихідного тексту співвідношення змісту і форми шляхом відтворення особливостей останньої або створення функціональних відповідників цих особливостей» [5]. «Зважаючи на розмежування термінів адекватність й еквівалентність, виокремлюють адекватний та еквівалентний переклад: адекватний відповідає поставленій меті, а еквівалентний ґрунтується на функціональній відповідності оригіналу та перекладу» [5].

Для досягнення поставленої мети перекладач у процесі всієї своєї роботи повинен щоразу оби-

рати оптимальну стратегію перекладу й адаптувати її до певного тексту, витягуючи при цьому ключову інформацію. Якщо в результаті перекладу заданої мети досягнуто, то переклад можна вважати адекватним.

Переклад військових термінів базується на загальних принципах теорії перекладу, проте має свої особливості, що обумовлені специфікою військової термінології. Військові терміни характеризуються високою частотністю вживання, полісемантичністю (багатозначністю), наявністю аббревіатур та скорочень, а також залежністю від контексту.

Важливим аспектом перекладу військових термінів є забезпечення їх однозначності та зрозумілості. Термін повинен точно передавати значення відповідного поняття, не допускаючи двозначності або помилкового тлумачення.

Найбільші труднощі в перекладі викликають терміни, що складаються з групи слів. Такі терміни прийнято називати багатокомпонентними і вони займають значне місце в американській військовій лексиці, наприклад: *Surface-to-Air Missile (SAM) System* – система зенітних ракет. За кількістю компонентів ці терміни поділяються на двох-, трьох-, чотирьох і більше компонентні. Нарощування компонентів може бути продовжено, але при великій кількості компонентів семантико-синтаксичні зв'язки усередині термінологічного ряду порушуються і поєднання розпадається на два і більше окремих сполучень. Тому для збереження семантико-синтаксичних зв'язків усередині поєднання окремі компоненти прийнято з'єднувати дефісом або відокремлювати комою [3].

Основний спосіб перекладу термінів відбувається за допомогою лексичного еквівалента.

Еквівалент – це лексичний відповідник, який точно збігається зі значенням конкретного слова, наприклад: *military base* – військова база. При перекладі термінологію розділяють на наступні групи:

1) терміни, що мають повну концептуальну еквівалентність (терміни на позначення понять іноземної дійсності, які є такими ж, як поняття реальності);

2) терміни, що мають часткову концептуальну еквівалентність (терміни на позначення понять іноземної дійсності, які не представлені у вітчизняній реальності, але співвідносяться з загальноприйнятою термінологією мови перекладу);

3) терміни третьої групи, які не мають еквівалентів у мові перекладу (терміни на позначення

понять іноземної дійсності, які відсутні та не мають загальноприйнятої термінології мовою перекладу) [7, с. 179].

Правильний переклад англomовних військових термінів відбувається за допомогою трансформацій, оскільки буквальний переклад заважає правильному сприйняттю інформації. При цьому пропадає специфіка іноземних слів, оскільки в більшості випадків ці терміни властиві тільки для армій інших країн і не відповідають термінам, прийнятим в українській армії.

Для перекладу військових іноземних термінів виділяють три групи перекладацьких трансформацій: лексичну, граматичну та лексико-граматичну.

До лексичних трансформацій належить: транскрипція, транслітерація, калькування і лексико-семантична заміна (конкретизація, генералізація, модуляція), наприклад: *Rules of Engagement*. Дослівно: Правила залучення (до бою). Коректний переклад: Правила ведення бойових дій.

Граматичні трансформації – прийоми буквального перекладу та граматичні зміни (заміна форми слова, частини мови). Наприклад: *The base was attacked by enemy forces*. Дослівно: Базу було атаковано ворожими силами. З граматичною трансформацією: Ворожі сили атакували базу.

До лексико-граматичних трансформацій відносять антонімічний переклад, описовий переклад та компенсацію, наприклад: *The unit was put on alert*. Підрозділ було приведено у бойову готовність. (Лексична трансформація: *on alert* → у бойову готовність. Граматична трансформація: пасивна конструкція перетворена на дієслівну зворотну форму).

Транскрипція і транслітерація – це способи перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом відтворення її форми за допомогою літер мови перекладу. Наприклад: *commander* – командир. При транскрипції відтворення підлягає звукова форма іншомовного слова, а при транслітерації – його графічна форма (буквений склад). У сучасній перекладацькій практиці ключовим способом є транскрипція зі збереженням деяких елементів транслітерації. У зв'язку з тим, що фонетичні і графічні системи різних мов мають суттєві відмінності, передача форми слова мови оригіналу мовою перекладу завжди кілька умовна і приблизна [7, с. 181]. Транскрипція в самому загальному вигляді являє собою передачу іншомовного імені з урахуванням написання і звучання. Іншими словами, транскрипція – це передача літерами мови перекладу (мови видання), як вимовляється мовою оригіналу неперекладне слово. Таким

чином, транскрипція передає звуки іншомовного слова [1, с. 61].

Калькування – це засіб перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом заміни її складових частин – морфем або слів (у разі стійких словосполучень) – їх лексичними відповідностями в мові перекладу. Наприклад: *Peacekeeping forces* – миротворчі сили.

Під час калькування відбувається процес створення нового слова або сталого поєднання в мові перекладу, яке повторює структуру первинної лексичної одиниці [6, с. 90].

Лексико-семантичні заміни – це спосіб перекладу лексичних одиниць оригіналу, при якому використовується при перекладі одиниці мови перекладу, зміст яких не відповідає значенню вихідних одиниць, однак може бути виведений з них за допомогою логічних перетворень певного типу, наприклад: *The army executed a strategic retreat*. Армія здійснила стратегічний відступ. Такі заміни включають в себе генералізацію, конкретизацію, і модуляцію (смисловий розвиток) значення вихідної одиниці.

При конкретизації відбувається заміна словосполучення або слова мови оригіналу, яка має більш широке предметно-логістичне значення, на слово або словосполучення мови перекладу з більш обмеженим значенням. При генералізації відбувається заміна одиниці мови оригіналу з більш вузьким значенням одиницею мови перекладу, що має більш широке значення [7, с. 92].

Модуляція (смисловий розвиток) – процес заміни слова або словосполучення мови оригіналу одиницею мови перекладу, сенс якої логічно зрозумілий зі значення вихідної одиниці [6, с. 94]. Наприклад: *infantry* – піхота.

Під синтаксичним уподібненням або дослівним перекладом розуміється спосіб перекладу, при якому синтаксична структура оригіналу формується в подібну структуру мови перекладу. Такий вид «нульової» трансформації зазвичай застосовується в ситуаціях, коли в мові оригіналу і мові перекладу присутні паралельні синтаксичні структури.

Синтаксичне уподібнення може призвести до повної відповідності кількості мовних одиниць і порядку їх розташування в оригіналі і перекладі, наприклад: *The commander ordered the soldiers to retreat immediately*. Командир наказав солдатам негайно відступити. НЯк правило, при неможливості забезпечити еквівалентність перекладання шляхом дослівного перекладу, відбувається зміна структури речення при перекладі.

У теорії перекладу, граматичні перетворення зазвичай поділяються на дві підгрупи, а саме: морфологічні та синтаксичні. При граматичній заміні граматична одиниця в оригіналі замінюється на одиницю мови перекладу з іншим граматичним значенням. Заміну можна використовувати для граматичної одиниці мови оригіналу будь-якого рівня: словоформа, частина мови, член речення, речення певного типу. Так, в мові оригіналу і мові перекладу присутні форми однини і множини, і, як правило, співвіднесені іменники в оригіналі і в перекладі використовуються в тому ж самому числі, за винятком випадків, коли формі однини в мові оригіналу відповідає форма множини в мові перекладу або навпаки [6, с. 94]. При заміні членів речення відбувається його синтаксична перебудова. Подібного ж роду перебудова спостерігається і в деяких випадках, коли піддаються заміні частини мови. Більш суттєва перебудова синтаксичної структури речення відбувається при заміні головних членів. Синтаксична перебудова речення при заміні предиката схожа з перетвореннями, що відбуваються при використанні прийому членування речення або об'єднання кількох речень.

До морфологічних граматичних перетворень, які використовуються при здійсненні перекладу військової термінології, відносяться наступні: антонімічний переклад; суто граматичні заміни, та ін., наприклад: *To target enemy forces*. Знищення сил противника.

Говорячи про антонімічний переклад, маємо на увазі лексико-граматичну трансформацію, при якій ствердна форма в оригіналі замінюється на негативну форму в перекладі або, навпаки, негативна форма замінюється на стверджувальну, і дана трансформація супроводжується заміною лексичної одиниці мови оригіналу на одиницю мови перекладу з протилежним значенням [1, с. 151]. Наприклад: *He failed to avoid the attack*. Він потрапив під удар.

Експлікація або описовий переклад – це лексико-граматична трансформація, при якій лексична одиниця мови перекладу замінюється словосполученням, що експлікує її значення, тобто дає більш менш повне пояснення або визначення цього значення на мові перекладу [1, с. 158]. Наприклад: *AWOL (Absent Without Official Leave)*. Самовільне залишення частини без дозволу командування.

Компенсація – це спосіб перекладу, при якому елементи сенсу, втрачені при перекладі одиниці мови оригіналу в оригіналі, передаються в тексті

перекладом яким-небудь іншим засобом, причому необов'язково в тому ж самому місці тексту, що і в оригіналі. Наприклад: *He was a real "top brass" in the army*. Компенсований переклад: *Він був справжнім генералом з великої літери*.

Таким чином, заповнюється («компенсується») втрачений сенс, і, в цілому, зміст оригіналу відтворюється з більшою повнотою. При цьому нерідко граматичні засоби оригіналу замінюються лексичними і навпаки. Деякі військові терміни не можна передати українською мовою ніякими іншими засобами, крім компенсації [1, с. 163].

Висновки. Переклад військової термінології є надзвичайно складним і важливим процесом, що потребує високої точності та глибоких знань не тільки мовних аспектів, а й специфіки військової справи. Від якості перекладу залежить ефективність міжнародних військових операцій, миротворчих місій, а також комунікація між збройними силами та державними організаціями. Важливою особливістю є висока насиченість термінами,

багатозначність деяких слів, а також врахування емоційно-експресивного забарвлення термінів і культурних відмінностей між різними країнами. Крім того, перехід від загальних принципів перекладу до специфічних методів для військової термінології підкреслює необхідність дотримання точності і адекватності перекладу в контексті міжнародних відносин.

Розмежування понять «адекватність» і «еквівалентність» у перекладі, яке надає перекладачеві конкретні орієнтири для вибору правильного варіанту, сприяє досягненню бажаного результату. Врахування контексту, уникнення двозначностей та неправильних тлумачень термінів, а також правильне відтворення багатокомпонентних термінів є основними складнощами в перекладі, що вимагає від перекладача не тільки мовних, а й технічних та військових знань. Розвиток лінгвістичних підходів до перекладу військових термінів сприяє покращенню міжнародного взаєморозуміння та забезпеченню більшої ефективності у глобальному контексті.

Список літератури:

1. Балабін В. В. Теоретичні засади військового перекладу в Україні : монографія. Київ : Логос, 2018. 492 с.
2. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. Вінниця. «Нова Книга», 2003. 448 с.
3. Круглій О. Особливості перекладу військових термінів (на прикладі військово-промислової термінології). *Світ наукових досліджень*. 2022. № 12. С. 207–209. URL: <http://surl.li/jadeh>.
4. Рябокін Н.О., Стукаленко В.В. Поняття еквівалентності, адекватності та повноцінності в перекладі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Філологічні науки*. 2020. №3 (334) лютий. С. 96–103.
5. Рябокін Н. О., Пашко, С. В. (2024). Особливості перекладу англomовної військової термінології на українську мову. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*, (208), 316–321. URL: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-45>.
6. Сітко А. В., Отрішко К. А. Способи перекладу військової термінології. *Актуальні питання розвитку філологічних наук у 21 столітті*. Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2017. С. 89–94.
7. Сокаль М., Осирко О., Зінченко О., Особливості перекладу військової термінології. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 62, том 2, 2023. С. 173–180.

Riabokin N. O., Pashko S. V. THE SPECIFICITY OF MILITARY TERMINOLOGY TRANSLATION

The article is dedicated to the analysis of the features and challenges of translating military terminology, which is a significant topic in the context of globalization and international military interactions. The key aspects of translation are explored, particularly the terminological density of texts, the polysemy of terms, their emotional-expressive nuances, and cultural differences. The authors emphasize the importance of accuracy and adequacy in translation, as errors can lead to serious misunderstandings in military operations or peacekeeping missions.

Special attention is given to specific translation methods, such as lexical equivalence, and the principles of adequacy and equivalence. Two requirements for an adequate translation are outlined: accuracy, which means the correct transmission of information from the original text, document, or statement, and completeness, meaning the prohibition of intentional or accidental omissions.

The article underscores the importance of understanding the cultural, linguistic, and technical specifics necessary to achieve accuracy and effective communication in international military affairs. It has been

determined that military terminology encompasses a wide range of specialized concepts related to strategy, tactics, technology, weaponry, military operations, and logistics, each with its own peculiarities that complicate the translation process. Furthermore, military terms are characterized by high frequency of use, polysemy (multiple meanings), the presence of abbreviations and acronyms, and their dependency on context.

The conclusion is drawn that translators must possess not only lexical knowledge but also specific technical and tactical expertise in order to adequately convey terms that may be unfamiliar to a general audience. Considering these factors makes the topic of military terminology translation particularly important for the development of linguistics, specialized translation, and international communication in the face of contemporary challenges and global changes.

Key words: *military terminology, translation, adequacy, equivalence, translation strategies, lexical transformations, grammatical transformations.*